

בבא קמא סוגיה א (דף ב ע"א): "אין עונשין מן הדין"

המשנה הראשונה של המסכת עוסקת בשאלת ריבוי אבות הנזיקין הכתובים בפסוקי התורה (שמות סוף פרק כא, תחילת פרק כב), שם מוזכרים נזקי השור (קרו, שן, רגל), הבור והאש. העיקרון הנלמד מן התורה הוא שכאשר משהו שהוא ממונו של אדם עשה נזק, האדם חייב לשלם למרות שהוא לא עשה בעצמו את הנזק אלא רק ממונו הזיק. אך כיוון שהוא אחראי על שמירתו והוא ממונו, הוא חייב לשלם. שואלת המשנה למה התורה לא הסתפקה בלהביא דוגמה אחת של אב נזיקין, ואנו נלמד את כל האחרים בקל וחומר או בבניין אב וכו'. לסוגייתנו מעניינת אותנו העובדה שמשמע מהמשנה ש"עונשין מן הדין", כלומר אפשר עקרונית לעשות קל וחומר כדי לחייב מזיק שלא כתוב במפורש, ממזיק אחר שכתוב במפורש.

משנה:

ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק הצד השווה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ.

רש"י:

ארבעה אבות נזיקין - אבות קרי להנך דכתיבן בקרא בהדיא ובגמרא מפרש הי ניהו תולדות:

השור והבור כו' - כסדר שהן כתובין בפרשה סדרן במשנה דפרשה ראשונה נאמרה בשור שניה בבור:

מבעה - מפרש בגמ':

הבער - כי תצא אש:

לא הרי שור כהרי המבעה - כלומר אי כתב רחמנא שור לא נפיק מבעה מיניה ואמטו להכי איצטריכו למיכתב ולהכי נקט ברישא כהרי המבעה ולא נקט להו כסדר לא הרי השור כהרי הבור משום דתו לא הוי מצי למיתני לא זה וזה שיש בהן רוח חיים דהא בור אין בו רוח חיים ועוד טעמא אחרינא דהא רבותא אשמעינן שאע"ג שיש לשניהם רוח חיים לא נפיק חד מחבריה ובגמ' מפרש מאי לא הרי דקאמר:

כהרי האש שאין בו רוח חיים - ואי לא כתביה רחמנא הוה אמינא ליפטר:

לא זה וזה כו' - אלו שלשתן דרכן לילך ולהזיק:

הצד השווה כו' - מפרש בגמ' לאתויי מאי:

במיטב הארץ - מעידית נכסיו יגבה דמי הזיקו אם רוצה לפרוע לו קרקע:

א. נעניין במכילתא בפרשת משפטים פרשה יא, בעניין המושג "עונשין מן הדין" (כלומר לומדים חיוב בעונש על עניין שנלמד מקל וחומר מעניין אחר שכתוב בו עונש במפורש).

עמותת תורה אחרי צבא

לשילוב תורה בחיי המעשה

ד"א וכי יפתח איש אין לי אלא פותח, כורה מנין, ת"ל או כי יכרה איש, עד שלא יאמר יש לי בדין, אם הפותח חייב הכורה לא כל שכן, הא אם אמרת כן ענשת מן הדין, לכך נאמר או כי יכרה, ללמדך שאין עונשין מן הדין.

1. מה שיטת המכילתא בצניין "צונשין מן הדין, ואיך היא למדה זאת?"

ב. עכשיו נעיין בתוס' ד"ה "ולא זה" ב ע"א בדבריו "וקצת קשה".

...וקצת קשה (מן המשנה שלנו) דמשמע דעונשין ממון מן הדין ובמכילתין תניא כי יפתח וכי יכרה אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא ללמדך שאין עונשין ממון מן הדין...

2. מה הקושי מן המשנה שלנו על המכילתא?

ג. אולי נמצא פתרון לעניין אם נעיין בתוס' ד"ה "ועדים" ב"ק ד ע"ב.

ועדים זוממין - פירש ריב"א דאפילו שילם על פי העדים זוממין חייבין דלא שייך בממון כאשר זמם ולא כאשר עשה דאפשר בחזרה ור"י מפרש דלא צריך להאי טעמא דגבי ממון מחייבין להו בק"י דגבי ממון עונשין מן הדין והא דאמרין במכות (דף ה:): הרגו אין נהרגים היינו משום דהתם אין עונשין מן הדין:

3. מה החילוק כפ"ל "צונשין מן הדין" לפי הש"ס שלנו?

ד. נעיין בדברי הרש"ז ברודא בעניין זה, בשיעוריו על ב"ק סימן א אות א:

(א) וביישוב הדבר נראה, דהנה יש לדקדק בלשון תוס' "קצת קשה", דמשמע דאין זו קושיא אלימתא, ולכאורה זו סתירה גמורה והול"ל: ותימא, או: וקשה. ואמנם י"ל דבאמת אין כלל סתירה מהמשנה על המכילתא, ובאור הענין הוא כך: דהנה הדבר ברור בין למכילתא ובין לתנא דמתני', דמאי דילפינן מקרא (עי' מכות ה, ב) דאין עונשין מן הדין, אינו אלא בעונש מיתה ומלקות ולא בחיובי ממון. ולא נחלקו המכילתא והבבלי אלא בבור, דלמכילתא ילפינן מקרא דבור "כי יפתח וכי יכרה" דבבור אין עונשין מהדין. ולדעת הבבלי ליתא להך ילפותא. ואף למכילתא יש לדון אי ילפינן שאר מוסיקין מבור דאין עונשין מהדין.

4. למה אין סתירה בין המכילתא לש"ס? כמה הם כן חולקים?

ה. אם נעיין בגמרא לקמן סוף נא ע"א נוכל למצוא חיזוק לכך שבזה נחלקו.

...דתניא אחד החופר בור תשעה ובה אחר והשלימה לעשרה האחרון חייב רבי אומר אחר אחרון למיתה ואחר שניהם לנזקין מאי טעמא דרבנן דאמר קרא כי

עמותת תורה אחרי צבא

לשילוב תורה בחיי המעשה

יפתח וכי יכרה אם על פתיחה חייב על כרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שסילק מעשה ראשון. ורבי אמר לך הנהו מיצרך צריכי כדאמרין [בבא קמא נ ע"א: "אם על פתיחה חייב, על כרייה לא כל שכן! אלא שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כרייה באה לוי" - כלומר מכאן למדו שבבור לא צריך בעלות כדי להתחייב אלא על הפעולה של עשייתו מתחייבים]. ורבנן נמי מיצרך צריכי אלא היינו טעמא דרבנן אמר קרא כי יכרה איש בור אחד ולא שנים ורבי ההוא מיבעי ליה כי יכרה איש בור ולא שור בור ורבנן תרי איש בור כתיבי...

5. איך הדארא מחזקת את הסברה שבגלל נחלקו?

1. נתעמק בחקירה המפורסמת של תחילת בבא קמא על מהות החיוב של ממונו שהזיק, ונעיין בדברי הנחלת משה (על סוגייתינו) בשם הר"ח מטלז:

והנה בממון המזיק ראיתי **בחדושי ר"ח מטלז** שמסתפק אם החיוב הוא מצד הבעלים דהיינו משום שהבעלים פשעו ולא שמרו השור לכן חייבים לשלם או שבאמת אלמלא חידשה לנו תורה שהמזיק חייב על נזקי ממונו לא היה מקום לחייבו כיון שלא הגיע לידו ממון חבירו ולא נהנה משלו כלום ולא היתה אחריות הנזק בלתי על השור לבדו היינו שחל דין על השור שעל ידו יתמלא חסרונו של הניזק וחידשה לנו התורה שהבעלים במקום השור עומדים לסבול הנזק ולשלם תמורתו לניזק מאחר שהשור הוא ממונו ורק אם שמרו פטרתו תורה לשלם ע"ש.

6. הסבר את החקירה.

2. נחזור עתה לסברה על פיה המחלוקת שבין הש"ס דידן לבין המכילתא היא רק על בור, כלומר למכילתא רק בבור אין עונשין מן הדין ולא בשאר זיקין. נעיין בדברי הרב ברוידא שם באות ב:

(ב) וחילוק זה בין בור לשאר מזיקין לענין עונשין מן הדין. תלוי בחקירת האחרונים המפורסמת בגדר חיוב תשלומין בנזקי ממונו, אי אמרינן דכל היזק שבו ע"י ממונו הוא המחייבו לשלם ההיזק, אלא שאם שמר ממונו כראוי נפטר מחיוב זה, או גדר ההלכה הוא שחייבתו תורה לשמור את ממונו, וכשלא שמרו חל עליו חיוב תשלומין משום שלא שמר. והחילוק בין ב' גדרים אלו לענייננו הוא, דאי גדר החיוב הוא כצד השני, נמצא דיסוד החיוב הוא כעין עונש על שלא שמר, וממילא ממון המזיק שייך לעניין עונשין מן הדין, משא"כ אי גדר החיוב הוא על עצם ההיזק.

7. איך החקירה הזאת תתקן את הסתירה שבין המשנה למכילתא?

ח. נשאלת עדיין השאלה למה לפי המכילתא לא לומדים את כל הנזיקין מבור? נענין בהמשך דברי הרב ברוידא שם באות ג:

(ג) והנה יסוד החיוב בבור מסתבר שהוא משום שלא שמר, שהרי אינו ממנו כלל אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו, כדאמרין שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו. (ובודאי מה שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו היינו שנתחייב בשמירתו אף שבאמת אינו שלו), ונמצא דכי מיעטה תורה בבור דאין עונשין מן הדין, ילפינן מזה דא"א לחייב ממון משום שלא שמר בלפותא ממקום אחר, וה"ה בשאר המזיקין א"א למילף חיוב ממון שהזיק ממזיק אחד על מזיק אחר – אם אכן גדר חיוב ממון המזיק הוא משום שלא שמר. וכהצד השני דלעיל.

ברם, זה אינו אלא אי גדר החיוב בממון המזיק הוא משום שלא שמר, אלא אי עצם ההזיק הוא המחייב, נמצא דבור חלוק ביסוד חיובו משאר המזיקין, דבבור החיוב הוא כעין עונש על שלא שמר, וכמו שנתבאר. משא"כ בשאר מזיקין שהוא חיוב ממוני גרידא, וכיון שכן, אף דחזינן בבור דאין עונשין בו מן הדין, היינו משום שחיובו הוא כעין עונש, ואין ללמוד מזה לשאר מזיקין שחיובם מגדרי הלכות ממון בלבד ולא מגדרי עונשין.

ואפי' אם נפרש בבור ד"אין עונשין מן הדין" האמור בו היינו שאין מזהירין מהדין, כלומר לענין שא"א לחייב עצם השמירה ע"י הק"ו אכתי לא שייך לילף מיניה שאר מזיקין, דדוקא בור שחיוב שמירתו היא אזהרתו אין ללמוד חיובו מק"ו, משא"כ שאר מזיקין, שחיובם אינו אלא חיוב תשלומין, ומן הסברא יש לחייבם מן הדין.

8. איך צל פי דבריס אלו מ3N63M הפצר שבין המכילתא
לשנה והבבלי?

כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ... זוכה לבינה כיששכר, דכתיב: "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל".

תשובות

- (1) לפי המכילתא אין עונשין מן הדין והראיה היא שיש יתור בפסוק.
- (2) מהמשנה שלנו משמע שפשוט שעונשין מן הדין.
- (3) עונשין מן הדין בממון ולא במיתה.
- (4) אין מחלוקת שאין עונשין מן הדין במיתה ובמלקות, ועונשין מן הדין בממון. הם רק חולקים בדרשה של בור.
- (5) הגמרא דורשת את הפסוק לא כמכילתא.
- (6) החקירה היא האם נזיקין הם חיוב ממון או עונשין.
- (7) אם נזיקין הם חיוב ממון (ז"א שבממון שהזיק חייבים הבעלים מן התורה, אלא אם כן הם שמרו עליו היטב, ואז התורה פטרה אותם) אז אפשר ללמוד מזיק אחד מחברו, משום שהחיוב הוא על עצם הנזק: מי שהזיק חייב ואין כאן כלל "אין עונשין וכו'", כי אין כאן עונש. אבל אם החיוב בנזיקין הוא קנס כאשר לא שמר, אף שהיה ראוי להיות פטור, אלא שחידשה התורה חיוב, יש כאן עונשין, ו"אין עונשין מן הדין".
- (8) רק בבור אין עונשין מן הדין ולא בשאר מזיקים, כיוון שבור איננו ממונו כשאר נזיקין, אלא הוא רק עונש.